

Inne światy, inne kultury to są zwierciadła, w których przeglądamy się my i nasza kultura. Dzięki nim lepiej rozumiemy samych siebie, jako że nie możemy określić swojej tożsamości, dopóki nie skonfrontujemy jej z innym.

R. Kapuściński¹

1. Wprowadzenie

W czasie niedawno obchodzonego Roku Dialogu Międzykulturowego² toczyły się dyskusje nad tym, co można zrobić dla Europy w XXI wieku, by jej wielokulturowe społeczeństwo, o zróżnicowanych horyzontachznaczonych różnymi kulturami, prowadziło nacechowaną szacunkiem wymianę poglądów opartą na zasadzie równości. Uznano, iż zwykła tolerancja w tym przypadku nie wystarcza. Chodzi raczej o doprowadzenie do takich zmian w społeczeństwach, aby stworzyć Europę interkulturową, w której wymiana i współdziałanie odbywać się będą w sposób twórczy i w której ludzka godność będzie powszechnie respektowana³. O stworzenie takich społeczności, w których etnocentryzm pozwalający przecież na kształtowanie przekonań i systemu wartości w grupie odbudowującej tożsamość, zapewniający jej poczucie bezpieczeństwa i solidarności, nie stanie się groźnym, *gdy to co naturalnie charakteryzuje i wyróżnia grupę, pozwalając na integrację wokół wspólnych celów, zostaje dodatkowo wzmocnione sankcjami prawnymi, religijnymi, zakazując pewnych zachowań, grożąc wykluczeniami i restrykcjami*⁴. Jednym ze sposobów przeciwdziałania negatywnemu obliczu etnocentryzmu, a jednocześnie prowadzącym do demokratycznej wymiany myśli, stała się edukacja dla wielokulturowości⁵.

¹ R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, Kraków 2008, s. 249.

² Mowa o 2008 roku.

³ Szeroką – europejską perspektywę do problematyki społeczeństwa wielokulturowego nakreśla też *Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013* (rozdział I i II), dokument opublikowany przez Ministerstwo Kultury: *Spojrzenie na kulturę obejmuje różnorakie punkty odniesienia. Z punktu widzenia tożsamości, dziedzictwa i tradycji ważny jest narodowy punkt odniesienia, aczkolwiek pamiętać też trzeba o szerszych kręgach, jakie na przykład w naszym przypadku tworzy europejski system odniesienia* (www.ukie.gov.pl/www/serce, data dostępu: 8.01.2010 r.).

⁴ J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 87. Etnocentryzm najczęściej wiązany jest z tradycją do traktowania własnej kultury jako moralnie wyższej od innych kultur, a co za tym idzie, do oceniania innych kultur negatywnie, według własnych kryteriów (termin W. G. Sumera z 1906 r.).

⁵ Por. też: Z. Melosik, T. Szkudlarek, *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, Kraków 2009; A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, przeł. Z. Pucek, Kraków 2005.

Wielokulturowość stała się bowiem faktem we współczesnym świecie, a międzykulturowość dołączono do zadań i wyzwań edukacyjnych szkoły: owo wdrażanie i kształcenie jednostki do bycia „między”, do określenia własnej tożsamości w kontekście społeczno-kulturowym, wobec konieczności wyjścia poza naturalne etnocentryczne więzi grupowe i uznawanie innych kultur jako równoprawnych⁶.

Do kształtowania postaw otwartości i tolerancji, przełamywania barier kodu komunikacyjnego w procesie spotkania kultur mogą się przyczynić wszyscy nauczyciele uczestniczący w procesie edukacyjnym. Jednak rola nauczyciela polonisty jest w tym procesie szczególna, jako że to głównie on kieruje procesem poznawania kultury narodowej, kultury regionu i innych kultur. Od niego też zależy, czy w procesie tym zdoła uniknąć osądzania i traktowania kultur „innych” przez stereotypy oraz czy zostanie zachowana łączność pomiędzy nimi (od kultury rodzinno-familijnej, regionalnej i narodowej do europejskiej i światowej). Od niego i innych nauczycieli będzie też zależeć (a) **kształtowanie samoświadomej postawy** ucznia połączonej z wiedzą płynącą z kontaktów społecznych, z wnikania w perspektywę innych ludzi (Innych); także – (b) **umożliwianie uczniom** poszerzania wiedzy na temat swojej grupy i innych grup kulturowych – w zakresie historii, literatury, tradycji, zwyczajów; (c) **uczynienie z języka ojczystego**, ale też obcego środka komunikacji z grupą swoją i innymi oraz (d) **kształcenie kompetencji komunikacyjnych** w przestrzeni zróżnicowania kulturowego i (e) **kształcenie postaw** gotowości do kontaktów międzykulturowych⁷.

Priorytetową kwestią w tak pojętej edukacji polonistycznej jest dialog zmierzający do przełamywania barier, uprzedzeń i stereotypów w duchu twórczego spotkania. Jednocześnie wychowanie w poczuciu rzeczywistej tolerancji wobec tego, co inne, powinno iść w parze z zabieganiem o zakorzenienie we własnej tradycji kulturowej, z uświadamianiem jej znaczenia – i w efekcie – z jej pozytywną waloryzacją. Zależność między postawą otwartą na inność, odmienną a tożsamością ma podstawowe znaczenie w pracy dydaktycznej. Rola szkoły, a w jej obrębie – edukacji polonistycznej, pozostaje w tym względzie wyjątkowa. W szkole można zainicjować działania, które doprowadzą do zmian świadomości w zakresie umiejętności tolerowania wszystkiego, co inne. A wszystko to może się stawać

⁶ Por. J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005.

⁷ Por. Tamże, s. 234.

w praktycznym działaniu oraz przy współodpowiedzialności wychowanków podczas dokonywania wyborów podejmowanych działań.

Edukacja międzykulturowa wydaje się w polskiej szkole szczególnie uzasadniona. Historycznie Polska była przecież jednym z najbardziej wielonarodowych krajów w Europie. Doświadczenia pięciu wieków dowodzą, iż należała ona do państwowości wielonarodowych i wielokulturowych. Mieszkali w niej obok siebie przedstawiciele różnych nacji i religii: Ukraińcy, Niemcy, Białorusini, Litwini, Łemkowie, Ormianie, Czesi, Słowacy, Żydzi, Tatarzy i inni. Nasza ojczyzna stała się też miejscem prześladowania mniejszości – szczególnie Żydów – z całego kontynentu. Dziś w naszym kraju żyje ponad 800 tysięcy przedstawicieli innych narodowości. Duża ich część zamieszkuje w Polsce od wielu pokoleń. Oprócz tradycyjnych mniejszości pojawiły się nowe: Afrykanie, Arabowie, Wietnamczycy, gdyż Rzeczpospolita stała się krajem docelowym dla wielu emigrantów.

Przeszłość Polski to przeszłość wielokulturowego państwa. Przygotowując współczesne dzieci i młodzież do aktywnego i efektywnego życia w wielokulturowej rzeczywistości Europy i świata, można sięgnąć do własnej historii i literatury – kraju czy regionu. *Aby wiedzieć, kim jesteśmy, musimy wiedzieć, kim byliśmy* – napisał Abraham Joshua Heschel⁸. Własna tożsamość to przeszłość, to historia, to jednak także obecna aktywność kulturowa we własnej społeczności i w przestrzeni globalnej. One warunkują teraźniejszość i przyszłość młodego pokolenia.

⁸ Cyt. za B. L. Serwin, *Duchowe dziedzictwo Żydów polskich*, Warszawa 1995.